

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ, AHLAKİ, EDEBİ, MESLEKİ AYLIK DERGİ

10. Cilt

Mayıs - Haziran 1971

108 - 109. Sayı

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Veda Hutbesi	131
Hazret-i Peygamber (S.A.S.) in Risâleti Lütfi DOĞAN	133
Bir Şehir-Devletin Yeniden Teşkili Doç. Dr. Salih TUĞ	138
Fahr-i Kâinat Mahir İZ	152
Peygamberimiz'in Ahlakı Kur'an İdi Doç. Dr. Talât KOÇYİĞİT	156
Hz. Peygamber'in Doğum Yıldönümünün Düşündür- düklere Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU	160
Bâzi Sürelerin Başlangıç Harfleri Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU	165
Hatim İndirme Tayyar ALTIKULAÇ	169
Mevlid Hakkında Prof. Dr. Faruk K. TİMURTAŞ	177
Resûl-i Kibriyâ (Şiir)	182
Peygamberimiz'in Yazı İşleri ve Yazıcıları M. Âsım KÖKSAL	183
Derdimendim (Şiir) Ali Ulvi KURUCU	189
Mevlid Dr. Neclâ PEKOLCAY	190
İslâm'a Dâvet İbrahim URAL	193
Avrupa Hastahânelerinde Din Hakkı MAVİŞ	196

ÖZÜR: Mecmuamızın geçen sayısında 82. sayfada Abdullah Aydemir'e ait "Besmele" başlıklı yazının 13. satırında, "Hanefiler ve Malikiler, besmele'nin Fâtiha'dan bir âyet olduğunu kabul etmişler.." cümlesindeki son "etmişler" kelimesi "etmemişler" şeklinde olacaktır. Düzeltir, makalenin yazarından ve okuyucularımızdan özür dileriz.

Hatim İndirme

Tayyar ALTIKULAÇ

Kur'ân tilâvetini teşvik eden rivâyetlerden birinde anlatıldığı üzere, Hz. Peygamber (S.A.S.) bir soruya verdiği cevapta; konup tekrar yoluna devam edendir." buyurmuştur¹. Bu hadîsdeki,

أَفْضَلُ النَّاسِ أَحَالَ الرَّحْلِ "İnsanların en fazîletlisi, bir yere

lâm'ın şeddesi ile olan أَحَالَ den maksat, ism-i fâil sîgasiyle

أَفْتَحُ "yeni-

den başlayan" olduğundan², tercemeyi şöyle yapmak gerekecektir: "İnsanların en fazîletlisi, Kur'ân'ı hatmedip yine başlayan ve tilâvetinin arkasını kesmeyen kişidir".

Hatimlerde, Kur'ân'ın son sûresi olan en-Nâs'tan sonra el-Fâtiha Sûresini ve el-Bakara'nın başından beş âyet-i kerîmeyi okumak, bu hadîs-i şerîfe ittiba sûretiyle bir hatme daha başlama azmini izhar etmek mânâsına gelmektedir ki, bu tatbikat bizzat Rasûl-i Ekrem (S.A.S.) den de rivâyet edilmiştir³.

(1) bk. Dârimî, Sunenu'd-Dârimî, II, 469, Dımeşk 1349 h.; Hâkim, el-Mustedrek, I, 568-569, Haydarâbad 1334 h.

(2) Çünkü rivâyetin devamı şöyledir: " أَحَالَ الرَّحْلِ den maksat nedir? diye soruldu, Hz. Peygamber şu cevabı verdi: Hatmi tamamlayıp yeniden başlayandır, Kur'ân'ı başından sonuna kadar okuyan ve her bitirişte yeniden okumaya başlayandır." (bk. Adı geçen eserler).

(3) Muhammed Zihni, el-Kavlü's-sedîd, s. 18, İstanbul 1316 h.

Sahâbîlerden ve geçmiş büyüklerden, Kur'ân'ı her gün hatmedenler olmuş, haftada bir hatmedenler ise pek çok bulunmuştur. Bu konuda —karşılaştığı çeşitli durumlara göre— Peygamber (S.A.S.) in yaptığı bâzı ikazlar, üzerinde düşünülmeğe değer. Bunlardan ikisi şöyledir:

1. **مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ لَمْ يَفْقَهُ** “Kur'ân'ı üç günden

daha az bir müddet içinde okuyan, ondan bir şey anlamamıştır”⁴. Çünkü onu daha az bir zaman içinde hatmetmek için, oldukça sür'atli okumak gerekecektir ki, bu takdirde mânâsının takibi mümkün olmayacaktır.

2. Her gün bir hatim indiren sahâbî Abdullah b. Amr anlatıyor ve diyor ki:

“Peygamber (S.A.S.) —durumuma muttali' olunca— bana şöyle buyurdu:

— Kur'ân-ı, ayda bir defa hatmedecek kadar oku.

— Daha fazlasına gücüm yetiyor, dedim.

— O halde on günde bir hatim indir, buyurdu.

— Daha da fazla okuyabilirim, dedim. Bunun üzerine:

— Haftada bir hatim indir, bundan fazla da okuma. Çünkü senin üzerinde eşinin, misâfirlerinin ve bedeninin de hakkı vardır, buyurdu”⁵.

Bu ikâza binâendir ki, ashâbın ileri gelenleri arasında hafta hatmine yaygın halde riâyet edilmiş, bundan fazlası okunmamıştır. Osman b. Affân, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Mes'ûd ve Ubeyy b. Kâ'b buna riâyet eden zevattandır⁶. Hafta hatmi okurken, sûrelerin günlere taksiminde değişik tertipler uygulanmıştır ki, bunlardan “Tertîb-i Osmânî” diye bilinen ve Hz. Osman'a âit olan tertip şöyledir:

(4) Gazâlî, el-İhyâ, I, 283 (Sahîhu't-Tirmizî'den naklen), Kahire, târihsiz.

(5) Buhârî, Sahîhu'l-Buhârî, VI, 114, İstanbul 1315 h.; Muslim, Sahîhu Muslim, II, 814, Kahire 1374 h. / 1955 m.

Peygamber (S.A.S.) in İbn-i Amr'a yaptığı bu ikaz bir emr-i vücûbî değil, onun hâline ve içinde bulunduğu şartlara göre yapılmış bir tavsiye mânâsını taşıdığından, daha az zamanlar içinde hatim indirme şeklinde uygulamalar devam edegelmiştir.

(6) bk. el-İhyâ, I, 284; Seyyid Alizâde, Şerh-u Şir'ati'l-İslâm, s. 72, İstanbul 1326 h.

Cuma gecesi el-Fâtiha Sûresinden başlayarak el-Mâide Sûresine (el-Mâide Sûresi dâhil), Cumartesi gecesi el-En'âm'dan Hûd'a, Pazar gecesi Yûsuf'tan Meryem'e, Pazartesi gecesi Tâhâ'dan el-Kasas'a, Salı gecesi el-Ankebût'tan Sâd'a, Çarşamba gecesi et-Tenzil'den er-Rahmân'a ve Perşembe gecesi de el-Vâkıa'dan en-Nâs'a kadar okuyup hatmi tamamlamak'...

Ashâbın ileri gelenlerinin ve daha sonraki devirlerdeki bâzı büyüklerin tatbikatı bu olmakla beraber, Kur'ân okuma husûsunda çok hatim indirmekten ziyâde, onun tam bir arzu ve ihlâsla, mânâsı üzerinde de düşünerek okunması matluptur. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de (38:29): "Bu Kur'ân, âyetlerini iyiden iyiye düşününler, tam akıl sâhipleri ibret alsınlar diye sana indirdiğimiz feyz kaynağı bir kitaptır." buyurulmuştur. Bir hadîs-i şerîf de şöyledir:

اَقْرَأُوا الْقُرْآنَ مَا نَسَلْتُمْ قُلُوبَكُمْ، فَإِذَا اخْتَلَفْتُمْ فَمَقُومُوا عِنْدَهُ "Kur'ân'la kalbleriniz arasında bir bağlantı bulunduğca onu okuyunuz. Kalben ondan ayrıldığımızda okumayı bırakınız"⁸.

Bu hadîs-i şerîfe göre Kur'ân'ı hatmetmek için zaman tahsisine lüzum yoktur. Dikkatle ve kalben kendimizi ona vererek ayda ve hattâ senede bir defa hatmetmek dahi kâfi olsa gerektir. Ashabdan, yukarıda isimleri mezkûr zevâtın ve diğerlerinin, hafta hatminde de Peygamber (S.A.S.) in bu ikâzını gerçekleştirmiş olmalarında şüphe yoktur. Çünkü Kur'ân okumak deyince, onlar için mânâsı üzerinde tedebbür edilmeyen (düşünülmeyen) bir okumayı tasavvur etmek mümkün değildir. Böylesine okuyabilen herkes için de hafta hatmi elbette çok fazîletli bir ibâdet değerini taşıyacaktır⁹.

Abdullah b. Abbâs (R.A.) şöyle buyurur: "Ağır ağır ve mânâsı üzerinde düşünerek sadece el-Bakara ve Âl-i İmran sûrelerini okumayı, sür'atlice Kur'ân'ın tamamını okumaya tercih ederim"¹⁰.

Kur'ân okumada, kalben ona bağlanabilmek ve mânâsını anlayanlar için düşünerek okumak en önemli gâyedir. Hz. Ali'ye (R.A.)

(7) Adı geçen eserler.

(8) Sahîhu'l-Buhârî, VI, 115.

(9) İmam Ebû Hanîfe'den (öl. 150/767) rivâyet edildiğine göre, şöyle demiştir: "Kur'ân'ı kim senede iki defa hatmederse, onun hakkını yerine getirmiş demektir. Zirâ Peygamber (S.A.S.) de vefat ettikleri sene Kur'ân'ı Cebrâil'e iki defa arz etmiş (O'nun huzûrunda iki defa hatmetmiş) ti." (bk. Ebu'l-Leys es-Semerkindî, Bustânü'l-ârifin, s. 27; Tenbîhu'l-gâfilin kenarında, Kahire, târihsiz; Süyûtî, el-İtkan, I, 104, Kahire 1370 h. / 1951 m.).

(10) el-İhyâ, -I, 285.

atfedilen bir cümle şöyledir: “Kendisinde anlayış ve idrâkin bulunmadığı hiçbir ibâdette ve yine kendisinde tedebbürün (düşüncenin) bulunmadığı hiçbir kırâette hayır yoktur”¹¹.

Mânâ üzerinde daha fazla düşünme isteği sebebiyledir ki, zaman zaman aynı âyetin bizzat Peygamber (S.A.S.) tarafından defaatle okunduğu, sahîh rivâyetlerle sabittir¹².

İmam Gazâlî'ye (öl. 505/1111) göre, arzu edilen mânâda bir tilâvet için üç şeyin işbirliği halinde olması lâzımdır. Bu üç şey: Ağız, akıl ve kalbdır. Ona göre bu işte ağzın görevi, ağır ağır ve doğru olarak harfleri ifade etmek, aklın görevi mânâyı düşünüp anlamak, kalbinki ise bu mânâlardan gereken dersleri ve tesirleri almaktır. Bir başka deyişle: Ağız okuyacak, akıl terceme edip anlarsılır hale getirecek, kalb de kişinin, o mânâların gösterdiği istikamete yönelmesini sağlamış olacaktır¹³.

Mânâyı anlayamadığı halde ibâdet kasdiyle onu okuyanlar ve hatim indirenler ise, sanki onu Allâh (C.C.) ın huzûrunda okuduklarını düşünmeli, tam bir huzur ve huşû içinde, kemâl-i edeb ve ta'zimle okuyabilmeğe çalışmalıdır. Filân sûre veya cüz'ün bitirilmesi, muayyen bir müddet içinde hatmin tamamlanması gâye olmamalıdır. Büyük sahâbî Abdullah b. Mes'ûd'un şu sözü bu konuda ne kadar mânîdardır:

“... Kur'ân okurken, gereken yerlerde durup düşününüz. Onunla kalblerinize canlılık kazandırmaya çalışınız ve hiçbirinizin gözü, bir an önce sûrenin sonunu bulmak olmasın”¹⁴.

Kur'ân okumadaki asıl gâye, mânâ üzerinde durmak ve tesirlenmek olduğuna göre, mânâyı anlamadığı halde Kur'ân okuyan ve hatim indirenler için yukarıda işaret edilen husus yanında, bir sûre veya sayfayı Kur'ân'ın metninden, bir o kadar yeri de kendi dillerine yapılmış terceme ve tefsirlârdan okumaları da tavsiye edilebilir. Böylece, yukarıda meâlini okuduğumuz âyette işaret edilen hedefe ulaşılması mümkün olacak, imanlar kuvvet kazanacak, kalbler canlılığa erecektir.

(11) el-İhyâ, I, 290; Şerh-u Şir'ati'l-İslâm, s. 61.

(12) bk. Nesâî, Sunenu'n-Nesâî, II, 177, Kahire, 1348 h. / 1930 m. (Suyûtî şerhi ile); el-İhyâ, I, 290; el-İtkan, I, 107.

(13) bk. el-İhyâ, I, 295.

(14) Beyhâkî, Şuâbu'l-İman, I, 344/b, Nûruosmaniye Kütüphânesi, 1123.

Hatim indirenlerin bilmesi gereken iki konuya daha burada yer vermek faydalı olacaktır. Bunlardan birisi tekbir meselesi, diğeri ise hatim duâsıdır.

Kısa sûreler arasında tekbir getirmek:

Tekbirden maksat, Allah (C.C.) ın büyüklüğünü ve yüceliğini ifade eden **الله أكبر** cümlesinin okunmasıdır. Ve kısa sûrelerin arasında bu cümlelerin okunması şeklindeki tatbikat, hicrî üçüncü asrın ilk yarısından itibaren bilhassa Mekke kurrâsı arasında yaygın olarak görülmeğe başlamıştır. Esasını, Peygamber (S.A.S.) e isnad edilen bir rivâyet teşkil etmektedir. Bu rivâyet, çeşitli tarîklerle meşhur mukri' Ebu'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Bezzî'ye (öl. 250/864) varır ve onda birleşir¹⁵.

Tekbire, ed-Duhâ Sûresinden önce veya sonra başlanacağı hususu ihtilâflıdır. Mezkûr rivâyette bir sarahat bulunmamakla beraber, sonra başlanacağı ihtimâli daha kuvvetli görünmektedir. Buna göre tekbire ed-Duhâ Sûresinden sonra başlanacak, en-Nâs Sûresinin sonuna kadar devam edilecektir.

Tekbirden maksat, **الله أكبر** cümlesinin okunmasıdır, dedik. Ancak, kurrâ arasında bu cümleye *tehlil* ve *tahmîd* cümlelerinin de

(15) el-Bezzî, kurrâ-i seb'a'dan Abdullah b. Kesîr'in (öl. 120/746) kirâetini rivâyet hususunda meşhur olan iki kişiden biridir. (Hayâtı için bk. Zehebî, Mizânu'l-i'tidâl, I, 144, Kahire 1382 h./1963 m.; İbnu'l-Cezerî Gâyetu'n-nihâye, I, 119, Kahire 1351 h./1932 m.).

Bu haberi, hocalarından İkrime b. Süleyman'a (öl. 200/815 takriben) isnad eder. Ve kendisinden kirâet ahzederken ed-Duhâ Sûresine gelince tekbir cümlesini okuması için ikaz ettiğini söyler. İkrime'den sonra rivâyetin zinciri şöyle devam eder: İsmail b. Abdillâh el-Kıst (öl. 170/786), Abdullah b. Kesîr, Mucâhid b. Cebr (öl. 104/772), Abdullah b. Abbâs, Ubeyy b. Kâ'b, Rasûlullah.

Bu rivâyette verilen bilgiye göre, Ubeyy, Peygamber (S.A.S.) den Kur'ân öğrenirken ed-Duhâ Sûresine gelince tekbir cümlesini okumakla emrolunmuştur.

Zehebî'nin (öl. 748/1347) zikrettiğine göre (bk. Tabakâtu'l-kurrâil-meşhûrin, s. 59/b, Millet Kütüphanesi, 2500) diğer bir senedde ise İkrime'nin hem İsmail b. Abdillâh el-Kıst'tan ve hem Şibl b. Abbâd'dan (öl. 160/776 takriben), onların da Abdullah b. Kesîr'den... bu meseleyi ahzettikleri kayıtlıdır. Yine Zehebî'nin adı geçen eserinde (s. 59/b - 60/a) işâret ettiğine göre İmam Şâfiî bu rivâyeti tasvib etmiş, kendisinin de İsmail b. Abdillâh el-Kıst'tan mezkûr rivâyeti duyduğunu ifade etmiştir. Ama bü-

ilâve edilip edilmeyeceği noktasında ihtilâf edilmiş ve şu şekillerin herbirini benimseyip okuyanlar olmuştur:

1. Sadece **اللَّهُ أَكْبَرُ** deyip kesmek ve bir sonraki sûreye geçmek.

2. Bu tekbir cümlesinden önce *tehlil* cümlesinin de ilâvesiyle: **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ** demek. ez-Zehebî'nin (öl. 748/1347) "Tabakâtu'l-kurrâi'l-meshûrin" adlı eserinde (s. 60/a, Millet Kütüphanesi, 2500) zikrettiğine göre bu mesele bizzat haberin râvisi el-Bezzî'ye sorulmuş, o da **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ** denileceği şeklinde cevap vermiştir.

3. Diğer bâzılarının yaptığı gibi buna **وَلِلَّهِ الْحَمْدُ** ilâvesiyle: **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلِلَّهِ الْحَمْدُ** şeklinde okumak.

4. Yine bizzat el-Bezzî'ye isnad edilen bir habere göre: **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَلِلَّهِ الْحَمْدُ** şeklinde okumak¹⁶.

Hatimleri duâ ile sonuçlandırmak:

Tamamlanan hatimlerin bir duâ ile sonuçlandırılması meselesini bizzat Peygamber (S.A.S.) in fiilî sünneti olarak gösteren rivâ-

tün bunlara rağmen Zehebî, el-Bezzî'nin hadis rivâyetinde mütemed olmadığını ilâve etmeyi de ihmâl etmemiştir.

Rivâyetin muhtelif tarihleri kendisinde birleşen el-Bezzî, hadis rivâyetinde de zayıf görülmüş olmakla beraber, Müfessir İbn-i Kesîr'in (öl. 774/1372) kaydettiğine göre (bk. Tefsir-u İbn-i Kesîr, ed-Duhâ Sûresi) bu rivâyetine Hâkim'in (öl. 405/1014) "el-Mustedrek"inde ve Beyhakî'nin (öl. 458/1065) "Şuâbu'l-İman"ında yer verilmiştir. Zehebî de, yukarıda zikri geçen eserinde, Hâkim'in, münker olan bu rivâyete eserinde nasıl yer verdiğine şaşıldığını zikretmektedir.

Kaynaklar tekbirden bahsederken; Hz. Peygamber'e vahyin bir müddet gecikmesi olayını: Müşriklerin O'na hitâben, "Ne o, Rabbin sana kültü mü?.." gibi müstehzî beyanlarda bulunmalarını, Peygamber'in de bu yüzden sıkıntıya düşmesini ve nihayet ed-Duhâ Sûresinin nâzil olması üzerine "Allâh-u ekber" diyerek Allâh'ın yüceliğini ifade buyurması, tekbir meselesinin esasının bu olaya müstenid bulunduğunu da kaydederler.

(16) .bk. Ibnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 429-431, Kahire, târihsiz.

yetler mevcutsa da, bunların hiçbirine mûteber hadîs kaynaklarında şu âna kadar rastlayamadık¹⁷.

İbnu'l-Cezerî (öl. 833/1429) 'e'n-Neşr'inde (II, 440 ve devamı) ve Gazâlî (öl. 505/1111) "el-İhyâ"sında (I, 286) bu cins haberlere yer veren müelliflerdendir. Hattâ Gazâlî, mezkûr eserinde Hz. Peygamber (S.A.S.) e isnad edilerek rivâyet edilen ve hatim indirdikten sonra Hz. Peygamber'in okuduğu ileri sürülen bir duâ örneğine yer vermiştir¹⁸.

İbnu'l-Cezerî ise bu konuda önce —17 numaralı notta geçen— fiilî sünneti nakletmiş, daha sonra "hatim indirenin duâsının kabûl olacağı" meâlinde merfû hadîslere yer vermiştir.

Meselenin Hz. Peygamber (S.A.S.) e ref'i mevzuundaki bu rivâyetlere, sahîh hadîs kaynaklarında rastlayamamış olmamıza rağmen bu işin bir bid'at olmadığı, en azından O'nun ashâbında görüldüğü muhakkaktır. Zîrâ, güvenilir kaynaklarda ashâbın ve selef-i sâlihînin, hatimlerden sonra hatim duâsı yaptıklarını ve hattâ duâ esnasında âile fertlerini bir araya getirip mânevî meclisler akdettiklerini anlatan rivâyetler mevcuttur. Bunlardan birkaçı şöyledir:

1. Ashabdan Eînes b. Mâlik, Kur'ân'ı hatmedince çocuklarını ve âile fertlerini bir araya getirir, onlar için duâ ederdi¹⁹.

2. Humeyd b. Kays el-E'rac (öl. 130/748) diyor ki: "Kim Kur'ân okur da sonra Allâh'a duâ ve niyazda bulunursa, bu duâsına dört bin melek âmin der"²⁰.

3. Katâde (öl. 118/736) anlatıyor: "Ashabdan biri Medîne mescidinde Kur'ân okumakta idi. İbn-i Abbâs, onu takib etmek üzere

(17) Süyûtî el-İtkan'ında (I, 111) Dârimî'ye atfen bir rivâyet zikretmekte ise de, elimizde mevcut Sunenu'd-Dârimî nüshasının ilgili kısımlarını gözden geçirmiş olmamıza rağmen bulamadık. Bu rivâyet şöyledir: Übeyy b. Kâ'b'ın anlattığına göre Peygamber (S.A.S.) bir gün en-Nâs Sûresini okuduktan sonra el-Fâtiha Sûresini ve el-Bakara Sûresinin başından beş âyeti de okumuş ve bu kırâetini hatim duâsı ile sona erdirmiştir.

(18) Bu duâ meâlen şöyledir: "Allâh'ım, beni Kur'ân'a bağışla. Onu bana bir önder, ışık, hidâyet ve rahmet kıl. Allâh'ım, ondan uuttuklarımı bana hatırlat. Bilmediklerimi de öğret. Gece gündüz, her zaman onun tilâvetiyle beni lûtuflandır ve onu bana yegâne delil kıl, ey Âlemlerin Rabbi".

(19) Sunenu'd-Dârimî, II, 469.

(20) Sunenu'd-Dârimî, II, 469; Nevevî, el-Ezkâru'l-muntehabe, s. 98, Kahire 1374 h. / 1955 m.

(21) Adı geçen eserler, II, 468; s. 97.

birini görevlendirdi. Nihayet hatmin tamamlanacağı gün (vazifeli şahsın haber vermesi üzerine) mescide gitti ve (duâda) hazır bulundu²¹.

Duâda aslolan, duâyı yapan şahsın ve o anda hazır bulunanların tam bir teslimiyetle Allah (C.C.) a yönelişleridir. Söz kalabalığından ziyâde özlü ifadelerle önemli meseleler Allâh'a arz olunmalıdır. Bu meselelerin çoğunu âhîret hayâtı ve müslüman toplumun problemleri ile ilgili dilekler teşkil etmelidir. Bu meyanda devlet adamlarının ve idarecilerin hakta ve doğrulukta muvaffakiyeti, kötülüklerden ve âmme yararına olmayan işleri yapmaktan korunmaları için Allah (C.C.) a niyazda bulunulmalıdır²².

Müstehab hükmünde olan²³ hatim duâları yapılırken, duâyı yapandan başka kişilerin de o anda hazır bulunmaları teşvik edilmiştir. Biraz önce geçen ve ashabdan Enes b. Mâlik'le ilgili olan haberden de bu husus anlaşılmaktadır. Yine Sunenu'd-Dârimî'de (II, 468) şu haber mevcuttur:

Tâbiûndan Ebû Kılâbe'nin (öl. 104/722) Peygamber (S.A.S.) e ref'ederek rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyurulmuştur: "Kim hatme başladığı zaman orada hazır bulunursa, Allah yolunda hazırlanmış bir fetâhte hazır bulunmuş demektir. Ve kim de hatim tamamlanırken hazır bulunursa, sanki gazâ sonu kazanılmış ganîmetlerin taksiminde hazır bulunmuştur".

Bu ve benzeri haberlere binâendir ki, hatimlerde el-İhlâs Sûresinden sonrasının tilâvetiyle duâlar, çoğu zaman kalabalık cemâatler içinde, câmilerde yapılagelmiş, duâyâ iştirâk sûretiyle onların da sevâba nâil olmaları arzu edilmiştir²⁴.

(22) el-Ezkâru'l-muntehabe, s. 98.

(23) bk. Aynı eser ve yer.

(24) Bu, aslında güzel bir tatbikat olmakla beraber, zamanımızdaki şekli ile asıl gâyesinden uzaklaştırılmış olduğu görülüyor: Bilhassa Ramazan aylarında —duâlar hep câmilerde yapılmak istendiğinden—, özellikle 26 Ramazandan sonra câmilerde halk, saatlerce ellerini kaldırmış olarak âmin demek mecburiyetinde bırakılmakta, ayrıca duâlar usang verecek kadar uzatıldığından bâzi kalblerin hoşnudsuzluğuna bile sebep olunmaktadır. Müteveffa listelerinin okunması ve bâzi merhumları öven ifadelerin kullanılması, ister istemez işe riyâ da karıştırmaktadır.

O halde hatim duâlarını, âmin demekten usandırılmış cemâatlar içinde yapmaktansa, âile efradı içinde, riyâdan tamamen uzak bir şekilde yapmak ve böylece evlerimizi de ihyâ etmek ve şenlendirmek daha doğru olsa gerektir.